

Hídközépen

Tóth László pályaképe

Tóth Lászlót, a szlovákiai magyar nyelvű irodalom egyik legtekintélyesebb életművel rendelkező alkotóját gyakran és többször, hosszabb időre feledte el műzsája, vagy éppen csak praktikus-rationális – a tudomány, a szerkesztői feladatok, az irodalmi publicisztika – teendői szólították el a költészet mellől. De mindig újra visszatért jellemzően gondolati-bölcseleti indíttatású – ennek okán olykor „költő filozófus”-ként is emlegetik – verseihez, költészetéhez, persze csak akkor, ha megfelelő látószöveget, a berögződött kliséken túli nyelvet tudott nyerni-találni saját élményeihez, világtapasztalatához, aktuális léhelyzetének költői igényű megfogalmazásához.

Mert életművében a költészet: gerinc, amely tart és megtart, az emberi mivolt leglényegibb kifejezése. Noha gyakran vagy többnyire láthatatlan van jelen, ott munkál minden egyéb tevékenysége háttérében az „ezt érzem”, az „ezt látom”, „ezt gondolom” hármasságában megnyilatkozó vers. S miként az alkotó jelzi, éppen „...emberi lényegünk veszne el, ha valaha is elhalkulna, ne adj Isten, elhalna bensőnkben...”

Tóth László a költészetre, a versre úgy tekint, mint ami kellő vagy kényszerű indokoltság nélkül, egyszerűen: van. Létrejöttének, létezésének nincs oka vagy célja. Közvetett, vagy inkább nagyon is közvetlen módon mégis: szerepe elengedhetetlen tényező az ember emberré válásában. Abban a folyamatban, ahogy a természetből kiemelkedik, s abban, ahogy az ember felismeri: maga is a természet része. Így a vers iránti érzékenység létrejötte nélkülözhetetlen a tudat és öntudat, a Teremtő- és teremtettség-tudat formálódásában, kialakulásában, végső soron az emberré válásban. Műhelyében a költészet, a vers pedig azért születik meg, azért lesz, hogy rátalálhassunk. Miként a szél, csak fű, ám ha részünkké tud válni: viselhetőbbé és értékesebbé teheti identitásküzdelmekkel és bizonytalanságokkal tűzdelt emberi létezésünket. „A regény, a novella, a vers úgy része, úgy lesz része a világnak – sőt, pontosabban: a természetnek –, ahogy a madár, a fűszál, az alkonyati égbolt s az égbe nyúló sziklaszirt mindig egyszeri, s bennünk mindig – újra és újra – megképződő harmóniája, ahogy egy magányunkat, vigasztalan hangulatainkat oldó kutya, ahogy egy ember” – jelzi Tóth László.

A hídon innen, s túl a hídon, gyakran egyidejűleg, egyszerre két kulturális közegben bontakozott ki életműve, noha jellegét tekintve mindvégig egy irányba tart. Filozofikus, noha gyakran mindennapos élményekbe merítkező gondolati költészete tulajdonképpen egyetlen kérdés körül indázik, egyetlen kérdésre keres időről időre megújuló válaszokat: emberi-költői identitására. Vilcsek Béla egy nagyobb ívű tanulmányában találóan összegzi, jellemzi az alkotó személyiségét, költészetének tárgyát, s tevékenysége jelentőségének egészét, amikor a következőket írja: „Tóth László minden egyes megnyilatkozásából és megnyilvánulásából érezhető, hogy számára az elvesztett Éden megtalálását, a nyomasztó hétköznapiakból való menekvést, a belső békét és biztonságot (azt a bizonyos »megtalált nyugtalanságot«) mindig is a versíráshoz kész és azt lehetővé tevő állapot, vagyis maga a költészet jelenti. Ez vezérli pályájának első korszakában (»a hídon innen«), amikor az újfajta költői szemlélet- és alakításmód meghonosítása és elismertetése érdekében megívja és elszenvedi a maga küzdelmeit, s alapvetően ez vezérli második korszakában is (»a hídon túl«), amikor kényszerű száműzöttségében is mindent elkövet annak érdekében, hogy a szlovákiai magyar irodalom és művelődés értékei az összmagyar irodalmi és művelődési köztudat részévé válhassanak.”

Ha költői életművének korszakaira tekintünk, egyfajta organikus, de reflektív jegyeket hordozó alakulás folyamatát követhetjük nyomon, élén egy hosszan kiforró, elnyújtott „első” kötet áll, amely zárlatát csaknem egy évtizedes alkotótevékenység során nyerte el.

Az 1960-as évek második felében (1967) kezdett el publikálni különböző irodalmi lapokban, folyóiratokban, s viszonylag gyorsan és zökkenőmentesen illeszkedett be abba az irodalmi közegbe, amely a szlovákiai magyar nyelvű irodalmat akkortájt jellemezte. De indíttatását, költővé formálódását az 1970-ben, Tőzsér Árpád által szerkesztett *Egyszemű éjszaka* című, a pályakezdő szlovákiai magyar költők antológiájában történt szereplése alapozta meg igazán. A következő évben első önálló kötete is megjelent *A hangok utánzata* címmel, majd 1975-ben az *Ithakából Ithakába*, amit 1977-ben az *Átkelés* követett. E négy jelentősebb megjelenés, ezek ciklusai alkotják tulajdonképpen azt a képzeletbeli Első Kötetet, amelyet első alkotói korszakaként tart számon a költő Tóth László: nem csupán a szemléleti egység okán, de a szerint is, ahogyan költői anyagát akkortájt kezelte. Versvilága ezen időszakban, e pályakezdő években meglehetősen szűkszavú, noha jellemző verstárgyai, témái – a világ, s benne önmaga felfedezése, s az ilyenként megismert, feltételezett világ belakása, birtokbavétele, benépesítése – éppen az ellenkezőjét ösztönözhatték, sugallhatták volna.

A korszakösszegző, egyben perióduszáró kötet címe (*Átkelés*) maga is az egyik helyről egy másik irányába történő mozgás, az átmenetiség, a rövid időiség, a közbülső jelleg, a valami után és valami előtt mozzanatát hordozza, hiszen

a hídon nem ütünk tanyát. Ennek, s a gondolati-szemléleti formálódásnak, egyfajta átfordulásnak következménye a versformában észlelhető válság, a versnyelvezet és -forma közelítése az epika és a dráma felé (a kötetet magát „regénynek” nevezi az alkotó), mintegy arra tett kísérletként, hogy egységbe foglalja, látomássá szervezze addigi költői-emberi tapasztalatait.

Következő kötete, az 1983-ban megjelent *Istentelen színjáték* háttérzónáját a 20. század végi történelmi helyzet mint időszerűség, a diktatúra elbizonytalanító kilátástalansága, olykor tragikusan felfogott életérzése jellemzi. Az *Istentelen színjáték* versei: a hely- és énkeresés opusai. Alapkérdései a körül forognak, hogy az identitás miképpen tartható fenn, ugyanakkor miképpen lehet úrrá lenni a folytonosan felmerülő aggodalmon, félelmen, hogy a személyiség önazonossága akár el is veszthető. E szituációban Tóth László költészetének domináns, talán egyedül érvényes költői eszközévé vált az irónia és önirónia, mint a helyzet felférése és elviselésére tett kísérlet: kora és önmaga kifigurázása.

Míg az *Átkelés* című kötettel lezárult, hosszan elnyúló első költői periódus verseit „fosztott nyelvű hermetizmus”, illetve ennek válasz-ellenpontja, a túldíszített, felülretorizált hang jellemezte, szintézist azon reflektáló látásmódot követő versek teremtettek az *Istentelen színjáték* kötetben, amelyek tárgy- és önszemléletét, világlátását az irónia járta át. Ennek megfelelően, és hogy a dolgok abszurditása, groteszk jellege még inkább evidensen jelenhessen meg, e kötet verseinek láttatóerejét a felülnézeti perspektíva, a kívülről szemlélés határozza meg.

Nem így az *Ötödik emelet, avagy Egy éden bugyrai* kötetét, amelyben a lírai én személyiségén, testiségén és lelkületén keresztül nyílnak meg kérdések, így a domináns nézőpont belülnézeti, ahogy egyre mélyebb rétegeket érintve a vizsgálódások köre is befelé terjeszkedik.

Miként az *Átkelés* nem szoros értelem szerint műfaját tekintve „regényként” definiálódott, úgy az *Istentelen színjáték*, valamint az *Ötödik emelet... alkotásai* eleve egy trilógia első két darabjaként születtek meg. Lezárása azonban hosszan váratott magára, mondhatni megszokottan. Ugyanis Tóth László költői életművében jelentős, jobbára évtizedes szünetek, elhallgatások – érlelődési időszakok – követik egymást, míg egy-egy, következetesen egymásra épülő, egymásból eredő kötetben összegzi azt, ami költőként foglalkoztatja. Így a trilógia lezárása, kiteljesítése *Hármaskönyv* című kötetében csak 1994-ben jelent meg. Ugyanakkor e kötet első blokkja, az Ádám-versek a tájékozódás új irányát is jelezte: egy árnyaltan filozofikus költői hangot, amely parabolák körében kérdez rá a lét és a létezők világára.

Másfél évtizedig váratott magára az új kötet, a *Kötelen, avagy Amint az ég...* (2008). Ennek centrumában olyan versek jelennek meg, amelyek a köztes, az ambivalens kötődés és elszakadás közöttiségének léthelyzeteit, állapotait regisztrálják. E kötet korábbi keltezésű alkotásai az *Istentelen színjáték* hangját

idézük és folytatják: egyszerre tekintenek kifelé és befelé. Ihletettségét részint a groteszk-szatirikus-ironikus látásmód, másrészt a személyiségben felvetődő dilemmák, lírai hangulatok és elégikus tűnődések, az önreflexiók határozzák meg. A kötet később keletkezett opusai viszont új horizontra nyitnak: a nyelv mint entitás jelenik meg. Már nem csupán a használat tárgya, nem csupán eszköz a költő kezében a vershez, de bizonyos, noha korlátozott vonatkozásban alanyiságra, autonómiára tesz szert; fenomen jelleget öl, s viszonyosan a verset használja fel arra, hogy írja, mondja a költőt.

Újabb tíz évet követően jelent meg Tóth László legutóbbi, a *Wittgenstein szóvivője* (2018) című kötete, mely egyfajta csökött harmóniakíséret. Mert az ígért és várt, noha eleve korlátos harmónia mégsem lehet teljes, mi több, bevégezhetetlen. E kötet nem csupán reflektál a korábbi kötetekben jelzett versmozdulataira, az ezekbe toluó életérzésekre és létezészapasztalatokra, de mintegy visszatérő folytatása az *Istentelen színjáték* versvilágának. Noha más kontextusban, megváltozott körülmények között ismét az integritását féltő, mert azt veszélyeztetve érző, az önazonosságát kétségek között megtartani tudó ember hangja uralja el a verseket. Így aztán Wittgenstein szóvivőjének arcán, aki talán a Tóth László alteregójával, Ádámmal, vagy éppen a rejtőzve menedéket remélő költővel azonosítódik: egyre kesernyésebb, torzuló, ironikus a mosoly.

Hogy nagy kihagyásokkal jelentkeztek időről időre verskötetei? Írásra és kiváltképpen versírásra az ösztönözte leginkább, ha a szó eredeti értelmében: egzisztenciális érintettnek érezte magát abban, hogy valamit megismerjen, jobban megértsen. Egy-egy verskötete gyakran évtizedes összeállásáig pedig: tennivalója akadt bőven. Maga választottak, de többnyire olyanok, amelyek esetében a feladat – ami jellemzően valaminek a hiányaként mutatta meg magát: egy kiadatlan könyv vagy életmű, egy még nem létező folyóirat vagy antológia – választotta ki őt. S ha egy lehetőség útvonala felrémlt benne, természetesnek tekintette, hogy a végére járjon, megnézze, hová is vezet. Így aztán Tóth László, a költő olykor szerkesztőként és publicistaként, könyvkiadó vezetőjeként tevékenykedett Szlovákiában és Magyarországon, máskor tanulmányok szerzőjeként, színháztörténeti kötetek szerzőjeként, szépirodalmi művek fordítójaként jelentkezett, de színműveket, gyermekverseket és meseregényt is írt. Az évek során kiterjedt körű levelezést folytatott: praktikusán a szerkesztői munka, az írói-irodalmi kapcsolattartás szerves részeként, ám mindez utóbb egy elmaradt-elszalasztott napló szerepét is némileg pótolja a számára.

Műfordítóként verset és prózát, mesét és színművet egyaránt fordított, noha ez irányú ambíciói sosem voltak különösebben erősek. Inkább azért foglalkoztatta, hogy lássa, miképpen tud működni ezen a területen. A műfordítás rendhagyó módon a saját nyelvhez fűződő viszony elmélyítése, illetve a nyelv révén önmagához megnyíló utak feltérképezése miatt érdekelte. Úgy tekint

rá, mint kettős vallomásként megmutatkozó önkifejezésre, amely részint az adott művet és alkotóját illeti, másrészt magát a fordítót, aki önmagáról tesz vallomást.

Tóth László tevékenysége igen sokrétű. Pályája során nem csupán írta a könyveket, de több kiadó vezetőjeként kiadásukkal is foglalkozott, antológiaiakat állított össze, irodalomszervező tevékenységet folytatott. (Többek között ennek is köszönhető, hogy nem csupán az egyes versek, de kötetei úgyszintén rendre erős kompozíciót képviselnek, átgondolt műalkotásként jegyezhetők.) De mindenekelőtt költő. Még ha hosszantartó hallgatásokkal újrainja a verset, néha meg a vers írja őt. Ebbéli minőségében életműve, elsősorban kvalitását tekintve a határainkon túli magyar nyelvű költészet kimagasló teljesítménye. És noha „költészetének irodalmi rangja, értéke elismert, valójában még mindig félig-meddig »idegen test« a kortárs költészetben” – jelzi egyik méltatója, Pécsi Györgyi. És másutt: az „általa képviselt költészeti modell... Tózsér Árpád későbbi alkotói periódusához hasonlítható – a magyarországi modern költészetben ha nem is ismeretlen, de mindenképpen szervesítetlen”.

Tóth László többirányú tevékenysége az *itthon* és *otthon* (Magyarország és Szlovákia) dilemmákkal és megpróbáltatásokkal terhelt kettősségében, a magyarországi és a szlovákiai magyar nyelvű irodalom kapcsolatainak építése, elmélyítése során bontakozott ki.

E határhelyzeti létezés körülményei között, amelyet csak részben a geopolitikai vagy ideológiai határok létrejötte, sokkal inkább a történéseiben, fordulataiban kifürkészhetetlen élet puritán valósága hívott elő: költészete és műfordítói, könyvkiadói tevékenysége egyaránt közlekedő utakat nyitott a magyar és a szlovák kultúra közt.

Költészetét is a „határhelyzeti” kettősség, a kettészakítottság megélése övezi. Szubjektíve egy sajátos „se itt – se ott” senkiföldjén létezés, ellenében a tudottnak, az irodalmi tudatnak, hogy szétszabdaltsága mellett „itt is, ott is” a magyar irodalom egyetlen egyetemességének, szétválaszthatatlan egységének része költészete.

Verseiben időről időre visszatérő archetipikus és elégikus alakja (és minden bizonnyal alteregója) Ádám, aki egyidejűleg valóságos és vágyott valóság megtestesítője, az „emberi és költői léthelyzet” közvetítője, aki, mint egyik költeményének címe jelzi, a határon áll (*Ádám a határon*). A hídközépen álló mit tehetne mást: a hidat építi tovább. Tekint erre és arra, mindkét irányba hazafelé, hogy köztük magát a versben megtalálja. Mert miként Tóth László jelzi: „Egész életemben, minden mozdulattal egy valamit – illetve, inkább: egyvalakit – kerestem: Tóth Lászlót (*tóthlászlót*).” Keresése ez annak, aki a változások ellenében sem változik benne.

Ferdics Béla: *Luminar*, 2009, festett, égetett üveg